

BERLINSKI KONGRES – POČETAK NOVOG DRUŠTVENO-POLITIČKOG PORETKA NA BALKANU

(Osvrt na Naučnu konferenciju *“The Political and Social Implications for the Ottoman Empire and its successor states of the Treaty of Berlin, 1878.”* The University of Utah, Salt Lake City, 1-3. april 2010)

Berlinski kongres je simbolički i faktički označio gotovo potpunu transformaciju osmanskog prisustva u Evropi, koja se ogledavala u promjeni političke karte Balkana, uništavanju modela multietničkih zajednica (stvara se više homogenih nacionalnih država) i u rasprostranjenoj pojavi etničkog (etničko-vjerskog!?) čišćenja i uništavanju određenog broja domaćih (starosjedilačkih) muslimanskih i hrišćanskih zajednica. Napomenut ćemo da je prva faza ovog procesa završena Balkanskim ratovima 1912-1913, kada dolazi do potiskivanja Osmanskog carstva sa Balkana, sa izuzetkom dijela Trakije i grada Jedrena, da bi u svjetskim ratovima i posebno u raspadu Jugoslavije krajem 20. stoljeća ovaj proces bio nastavljen po gotovo istom, ali još krvavijem modelu.

Međunarodna naučna konferencija *“The Political and Social Implications for the Ottoman Empire and its successor states of the Treaty of Berlin, 1878.”*, održana na Jutu univerzitetu (The University of Utah) od 1. do 3. aprila 2010. godine u Salt Lake Cityu (Sjedinjene Američke Države), imala je cilj da analizira društvene i političke implikacije Berlinskog kongresa i da preispita ulogu vodećih evropskih sila u politici demografskog inženjeringa. Konkretnije, učesnici Konferencije, njih 27 iz osam država i sa tri kontinenta, bavili su se vanjskim politikama vodećih evropskih sila u istočnom pitanju i politikom osmanske države prije, na Berlinskom kongresu i poslije njega. Dotaknuto je i pitanje politike nekih novonastalih balkanskih država neposredno nakon njihovog priznavanja. Istraživana je priroda imperijalizma kasnog 19. stoljeća, uloga velikih sila u uspostavljanju sistema nacionalnih država na Balkanu koje dolaze na mjesto multireligijskog carstva, saradnja i suprotnosti među velikim silama u Istočnom pitanju, etničko-vjersko čišćenje dijela muslimanskog stanovništva Balkana, društvena osnova jermenskih političkih zahtjeva za autonomijom ili reformama koji su na kraju otvorili jermensko pitanje, vjera kao instrument vanjske politike, rani počeci *“humanitarne intervencije”* kao metode zašti-

te hrišćanskih podanika osmanskog sultana i općenito raznovrsni utjecaji Berlinskog kongresa na politički i društveni život u Osmanskom carstvu.

Kako bi se što efikasnije ostvarili ciljevi Konferencije, njeni neposredni organizatori **Peter Sluglett** i **M. Hakan Yavuz** prezentacije su grupirali u šest panela. Učesnici prvog panela konkretnije su se bavili uzrocima Berlinskog kongresa. **Engin Akarli** (Brown University, "*A Threshold in European Diplomacy and Ottoman Politics: The Berlin "Peace" Conference of 1878.*") fokusirao se na odnos evropske diplomatije prema Osmanskom carstvu, njegovim predstavnicima na Kongresu, kao i na odnos diplomatije velikih sila prema zastupnicima malih nacionalnih balkanskih država i interesima ovih zemalja. Stavio je akcenat i na pitanja koja su nakon Berlinskog kongresa ostala neriješena. **Frederick Anscombe** (Birkbeck University of London, "*On the Way Back from Berlin*") apsolvirao je četiri pitanja koja su zajednički obilježila političke promjene pod vlašću sultana Abdulhamida: "*islamizaciju*" imperijalne politike, promjenu od liberalizirajuće vesternizacije prema sultanskoj autokratiji, prenošenje moći od otvorene javne uprave predvođene Portom na zatvoreni privatni krug sultanskog dvora, te porast nadmoći etničkog nacionalizma kao glavne odrednice među stanovništvom Carstva, što je bila direktna posljedica priznavanja etničkog nacionalizma na Berlinskom kongresu. **Mustafa Gencer** (Abant Izzet Baysal University, "*German policy at the Congress of Berlin*") analizirao je Berlinski kongres i njegov utjecaj na njemačko-osmanske odnose, nakon čega je iznio zaključak da su opasne politike Rusije, Engleske i Francuske primorale Osmansku državu da traži oslonac u Njemačkoj. S tim u vezi, autor se fokusirao na proces njemačkog uključivanja u Istočno pitanje nakon Berlinskog kongresa – od nezainteresirane do aktivne politike s ciljem zadržavanja *statusa quo*. **Sean McMeekin** (Yale University and Bilkent University, "*Bismarck and the Ottoman Empire*") analizira odnos Bizmarka prema Istočnom pitanju, u kojem je poslije Berlinskog kongresa promovirao jačanje njemačkog utjecaja u Osmanskom carstvu. **Tetuya Sahara** (Meiji University, "*The Batak massacre and its conveyance into political discourse on the eve of the Russo-Turkish War*") preispitivao je i komparativno analizirao bugarske i engleske izvore vezane za masakr u selu Batak u Bugarskoj, dok se **Hakan Yavuz** (The University of Utah, "*The Conflict between Nationalism and Empire*") bavio više teorijskim pitanjima konflikta između dva politička koncepta – nacionalizma i carstva.

Drugi panel bio je posvećen neposrednim posljedicama Berlinskog kongresa u Osmanskom carstvu. Prva dva referenta bavila su se primarno vojnom problematikom. **Edward Erickson** (Marine Corps University, "*Template for Destruction, The Congress of Berlin, and the Evolution of Ottoman Counterinsurgency Practices*") ispitivao je utjecaj Berlinskog kongresa na osmansku kontraustaničku aktivnost u periodu između 1878. i 1915. godine, a **Bayram Kodaman** (Suleyman Demirel Uni-

versity, *“The Hamidiye Light Cavalry Regiments: Abdulhamid II and the Eastern Anatolian Tribes”*), istražujući arhivske dokumente, baca dodatno svjetlo na *“Hamidiye Regiments”*, formirane 1891. godine, koje su dale novu dimenziju u društvenom, političkom i ekonomskom životu istočne Anadolije. Ostala dva učesnika ovog panela bavili su se uzrocima i posljedicama muslimanskog i hrišćanskog narodnog otpora na Balkanu protiv odredbi Berlinskog kongresa (**Mehmet Hacısalihoglu**, Yildiz Teknik University, *“Muslim and Orthodox Resistance against the Berlin Peace Treaty in the Balkans”*) i ignorantskim odnosom evropskih sila prema željama ljudi/naroda pri donošenju odluka o uspostavljanju novih granica na Berlinskom kongresu (**Justin A McCarthy**, University of Kentucky-Louisville, *“Ignoring the People: the Effects of the Borders Drawn at the Congress of Berlin”*).

Centralna tema trećeg panela bila je posvećena počecima novih državnih sistema na Balkanu. **Miroslav Svirčević** (Institut za balkanske studije, Beograd, *“The Establishment of Serbian Local Government in the Counties of Nis, Branje, Toplica and Pirot after the Congress of Berlin”*) predstavio je proces uspostave srbijanske lokalne vlasti u novozadobijenim oblastima nakon Berlinskog kongresa (Niš, Vranje, Toplica, Pirot). **Edin Radušić** (Univerzitet u Sarajevu, *“Bosnia and Herzegovina in British policy from San Stefano Treaty to the Berlin Congress”*) fokusirao se na britansku politiku prema budućem statusu Bosne i Hercegovine u posljednjoj fazi Istočne krize 1875-1878, pripisujući glavnu ulogu u kreiranju historije tradicionalno prihvaćenim nosiocima političke moći – vladarima, ministrima, ambasadorima i konzulima. Bosna i Hercegovina bila je predmet interesovanja i **Aydina Babune** (Bogazici University, *“Berlin Treaty, Bosnian Muslims and Nationalism”*), koji je iznio svoje viđenje izrastanja opozicije bosanskih muslimana prema određenim mjerama austro-ugarske vlasti, koja je promovirala drugačije kulturne i vjerske vrijednosti od njihovih tradicionalnih, što je vodilo stvaranju zrelih formi političkog organiziranja – formirana je Muslimanska narodna organizacija. **Isa Blumi** (Georgia State University, *“Agents of Post-Ottoman states: The Precariousness of the Berlin Congress Boundaries of Montenegro and how to define/confine people”*) drugačije postavljenim pitanjima preispituje posljedice formiranja novih granica između Crne Gore, Srbije i Osmanskog carstva na etnički i kulturno heterogene zajednice koje su živjele na tim teritorijama, dok **Yigit Yucel**, (Balikesir University, *“Kosovo Albanians after the Berlin Congress”*) prikazuje odnos kosovskih Albanaca prema situaciji nastaloj nakon Berlinskog kongresa, a fokusira se i na ulogu Prizrenske lige u procesu stvaranja albanske države.

Četvrti panel razmatrao je jermensko pitanje. **Ragnar Naess** (University of Oslo, *“Polarization of discourses and quality of dialogue”*) apelirao je na kvalitet dijaloga u historiografiji i na odabranim primjerima analizirao problem neprihvatanja drugačijih tumačenja i drugih argumenata u *“drugoj historiografiji”*, dok je **Brad**

Dennis (University of Utah, *“Reassessing the treaty of Berlin as a Catalyst for Peace and Violence between the Ottomans, Kurds, and Armenians in Eastern Anatolia”*) preispitivao prevladavajući retrospektivni pristup društvenoj i političkoj historiji istočne Anadolije kraja 19. stoljeća i predstavio kompleksnu sliku društvenih i političkih odnosa između osmanske države, Kurda i Armena u periodu od Berlinskog kongresa i 1890-ih. **Garabet K. Moundjian** (University of California-Los Angeles, *“Sultan Abdul Hamid II and the Armenian Question Revisited”*) skoncentrirao se na odnos sultana Abdulhamida prema armenskom pitanju, a **Ahmet Seyhun** (University of Winnipeg, *“Said Halim and Armenian Reform of 1914”*) na odnos velikog vezira Saida Halim-paše prema armenskoj reformi 1914. godine, čije je vezirvanje obilježeno i problemom snažnog uključivanja Rusije u armensko pitanje. Posljednji učesnik četvrtog panela **Ara Sarafian** (Gomidas Institute, London, *“The Congress of Berlin and the Social Origins of the Armenian Question”*) bavio se kontekstom i porijeklom armenskog pitanja vezano za Berlinski kongres i događaje koji su mu prethodili.

Pitanje migracija i etno-vjerskog čišćenja bili su u centru pažnje učesnika petog panela. **Irma Kreiten** (University of Southampton, *“‘Bare life’: humanitarianism and ethnic homogenization in the Caucasus and the Balkans at the Congress of Berlin”*) usredsredila se na probleme humanitarnosti i etničke homogenizacije na Balkanu i Kavkazu u vremenu Berlinskog kongresa, postavljajući ključno pitanje da li je uopće moguće zajedno govoriti o ove dvije oprečne kategorije. **Mustafa Tanriverdi** (Kafkas University, *“The Treaty of Berlin and the Tragedy of the Emigrants of the Three Cities”*) iznio je rezultate svojih konkretnih istraživanja koja su obuhvatala istraživanje političkih, društvenih, ekonomskih i administrativnih promjena u tri grada (Kars, Ardahan, Batum), koji su prema članu 58. Berlinskog ugovora pripali Rusiji. Treći i posljednji učesnik ovog panela **Mujeeb R. Khan** (University of California, Berkeley, *“The Ottoman Eastern Question and the Problematic Birth of Modern Ethnic Cleansing and Humanitarian Interventionism”*) bavi se pojavama dugog trajanja, potencirajući da je rješenje Istočnog pitanja, počevši od prvih godina 19. stoljeća, poslužilo kao tragični šablon za kampanje etničkoga genocida i etničkog čišćenja na Balkanu koje su uslijedile u 20. stoljeću.

I konačno, šesti panel razmatrao je pitanja otpora odredbama Berlinskog ugovora, rusko-osmanskog rata, ponovnog preispitivanja odluka Berlinskog kongresa od strane sultana i osmanskog vrha, te nastojanjima Osmanskog carstva da pruži sigurnost poslije Berlinskog kongresa (**Omer Turan**, Middle East Technical University, *“The Rhodope Resistance of 1878”*; **Feroze A. K. Yasamee**, Manchester University, *“European Equilibrium or Asiatic Balance of Power? The Ottoman search for security in the aftermath of the Congress of Berlin.”*; **Ilham Ryazev**, University of Utah, *“Russian-Turkish War of 1877-78: Explaining the decision of Russia to*

start the war”; **Gul Tokay**, London-Istanbul, “*A Reassessment of the Berlin Congress 1878-1880*”).

Konferencija, koja je dio četvorogodišnjeg projekta Turskih studija, čiji je glavni cilj istraživanje oblikovanja modernog turskog identiteta primarno putem naučnih radova i naučnih konferencija, tražila je odgovore na krupna civilizacijska pitanja poput onih: zašto evropske sile nisu protestirale protiv ubijanja muslimana na Balkanu; kako i zašto je u nekim evropskim krugovima bilo dehumanizirano “*biti musliman*”; u kojoj mjeri je poimanje identiteta, nacionalnih ili vjerskih (slavenskog, grčkog, muslimanskog, hrišćanskog) utjecalo na politiku evropskih sila prema Osmanškom carstvu; koji su faktori kreirali etničko-vjersko čišćenje na Balkanu i na Kavkazu i u kojoj mjeri su evropska iskustva sekularizma i nacionalne države primijenjena na tim prostorima; te šta su glavne pouke Berlinskog kongresa u kontekstu kosmopolitizma, etničke homogenizacije i interakcije između religije i nacionalizma? Očekivano je da ova Konferencija, kao uostalom ni bilo koja druga koja bi pred sebe stavila iste ili slične zahtjeve, nije mogla dati konačne odgovore na ova kontroverzna i izazovna pitanja, ali se treba nadati da će planirani zbornik koji bi trebao uslijediti kao rezultat Konferencije i dodatnih napora učesnika bar djelomično doprinijeti rasvjetljavanju dijela postavljenih krupnih pitanja i približavanju tumačenja odnosa Zapada i Istoka, kršćanstva i islama od strane različitih akademskih zajednica ■

Edin Radušić

Konferencija Ustavno-pravni i politički položaj Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću, Gradačac: Kula Husein-kapetana Gradašćevića, 21. maj 2010.

U organizaciji Instituta za istoriju iz Sarajeva, a povodom 100 godina od donošenja Zemaljskog Štatuta za Bosnu i Hercegovinu, u Gradačcu je organizirana Naučna konferencija o ustavno-pravnom položaju Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću. Namjera organizatora bila je da na jednom mjestu okupi historičare i pravne historičare kako bi se adekvatnom naučnom debatom obilježio ovaj značajan jubilej. Stoga je glavni cilj ove konferencije bio da se, bez upadanja u zamku aktualnih političkih debata o ustavno-pravnom položaju i reforme ustava u Bosni i Hercegovini, raz-